

יב) זכויות האדם במשפט הפרטי

רשימת הזכויות המוקנות בחוקי היסוד אינה "רשימה סגורה"; בין השאר, חיזקו חוקים אלה את מעמדן של הזכות לשוויון והזכות לקיום בכבוד למרות שאינם כתובים במפורש. באותה מידה, החובה לשמור על זכויות האדם אינה חלה רק על גופים ציבוריים; מובן שהחובה חלה על מערכת המשפט כאשר היא דנה בסכסוך בין גופים פרטיים; אבל כאשר גוף פרטי מציע שירות לציבור, המגע בינו לבין מקבלי השירות הופך להיות חלק מן המרחב הציבורי, ועל כן חלות עליו חבות שונים כולל איסור אפליה, גם במקרים שהדבר לא רשום במפורש בחוק.

חקיקה

חוק איסור הפליה במוצרים, בשירותים ובכניסה למקומות בידור ולמקומות ציבוריים, התשס"א-2000

התובעים, בני משפחה אחת, הגיעו ביום 3/7/93 לפארק המים "אטרקציה" המנוהל ע"י הנתבעת. כאשר הקופאית שמעה שהם דוברי ערבית, ביקשה מהאישה תעודת זהות, ומשראתה את התעודה, הודיעה שלא יוכלו להיכנס, וציינה שזו הוראת המנהל, שאמר כי אין כניסה לערבים, עקב המתח בין יהודים וערבים שבא בעקבות הפיגוע שאירע בירושלים ביום חמישי שקדם לאותה שבת. זאת למרות שיש במקום מעל 10 אנשי בטחון.

הנתבעת פנתה לצבור בכללותו בהצעה חוזית לפיה, מי שיגיע לתחומי הפארק וירכוש כרטיס יוכל ליהנות מהשירותים שם. כאשר הנתבעת מסירה בדיעבד את הצעתה להיכנס בשעריה בפני חלק מהקהל, השקעתו נעשתה לריק, ותוכניותיו לאותו יום השתבשו. ביטול ההצעה במצב כזה הוא על פניו בלתי הוגן כלפי אותו קהל.

קיימות כמה מסקנות המייחדות את ההצעה לציבור ואת הדין שיוחל עליה. כאשר משתמעת מן ההצעה דרך של קיבול שונה מהודעה, תיחשב דרך זו כקיבול. במקרי הצעות לציבור אין עוד תוקף ומשמעות לחזרה מן ההצעה. גם אם אין לאמר כי החוזה השתכלל בטרם קניית הכרטיס, וגם אם אין לראות באי מתן אפשרות כניסה (חרף נכונות התובעים לרכוש כרטיס) הפרת ההסכם, הופרה בכל מקרה חובת תום הלב במו"מ החוזי, הכוללת נאמנות והגינות.

במקרה זה נפתחו השערים חלקית ונמנעה כניסת ערבים בלבד בטענה שכניסתם תפגע בבטחונם שלהם ושל נופשים אחרים. לא נראה שלחששות הנתבעת היה בסיס של ממש, ומכל מקום בהתמודדה עמם נקטה בדרך שאינה ראויה. החיים בארץ מתנהלים באופן שיהודים וערבים שנמצאו במגעים ובחיכוך מתמיד, לא נגררו לפעולות אלימות, זולת חריגים בודדים. מכאן, שבמסגרת חובת תום הלב של הנתבעת, היה עליה לעשות מאמץ לאפשר קיומו של החוזה ולהימנע מביטול ההצעה. על הנתבעת היה גם להראות מדוע דרך ההתמודדות הראויה עם חששותיה מובילה בהכרח דרך מניעת הכניסה מערבים, ולא בדרך הגברת אבטחה. הנתבעת עצמה התגברה על מקרה של מתח יהודי-ערבי שהתעורר באותו בוקר. מעבר לדיני החוזים, ראוי לבחון את המקרה לאורו של חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו. קיימות בעניין זה שתי שאלות: האחת - באיזו מידה עוגן בחוק היסוד עקרון השוויון; השניה - באיזו מידה חל חוק היסוד על היחסים בתחום הפרטי (להבדיל מהתחום הציבורי).

אף כי בחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו לא נכלל מפורשות המונח "שוויון", סביר להניח כי החוק מעגן את זכות השוויון, כזכות המשקפת את כבוד האדם. מצוי גרעין של מקרים, שבהם בודאי האפליה משמעותה השפלה בשל הפגיעה בשוויון. לעניין זה, יש מקום להבחין בין סוגי אפליות, כשההשפלה הכרוכה בחלק מהן מצדיקה התייחסות מיוחדת. האירוע הנדון שייך לפחות לאותה קבוצה של מקרים שבהם הפגיעה בכבוד, בשל אי מתן כניסה לערבים והתרת כניסה ליהודים, היא ברורה. אין ספק כי התובעים, שנאלצו לחזור כלעומת שבאו מבלי שהתאפשרה כניסתם לפארק המים, חשו מושפלים.

בכל מקרה בו נבחנת השלכת זכויות האדם במשפט הפרטי, יש לבחון מהו האיזון הספציפי הראוי בו בין ערכי היסוד המתנגשים. בטענה כי מותר לנתבעת להפלות לרעה את התובעים כדי להגן על בטחונם שלהם, יש משום "פטרונות" שקשה לקבלה: האם הנתבעת יודעת טוב יותר מהתובעים 1 ו-21 מה טוב עבורם ועבור ילדיהם? האם לא היתה יוצאת הנתבעת ידי חובתה כלפי התובעים ע"י

שהיתה מפנה תשומת לבם לאפשרות שיתנכלו להם, מבלי לסרב להכניסם? במקרה זה אין בהישענות על חופש ההתקשרות כדי להועיל לנתבעת. עקרונות דיני החוזים קובעים את המסגרת למימוש חופש ההתקשרות, וע"פ עקרונות אלו ביטול ההצעה בשלב שבו התובעים כבר הגיעו למקום אינו עולה בקנה אחד עם עקרון תום הלב. הנתבעת עצמה פנתה לציבור כולו, ערבים ויהודים, לבוא ולהינפש בפארק המים. אם נמלכה בדעתה לאחר שהתובעים כבר נענו להצעתה, לא פעלה כדין.

בדומה, הזכות לא להיות מופלה היא לדבריו החזקה ביותר כאשר ניתן שירות לכלל הציבור והולכת ונחלשת כאשר השירות ע"פ עצם מהותו אינו "פתוח" לכל וניתן על בסיס אישי. בענייננו מדובר בשירות שע"פ עצם טיבו אמור לעמוד לרשות כלל הציבור; גם אילו היה יסוד של ממש לחשש מפני תוצאות החיכוך בין יהודים וערבים בפארק, הדרך הנכונה היתה לנעול את שערינו בפני כל הבאים, ולא להפלות חלק מהם.

שיקול דעתו של מנהל הנתבעת לאסור כניסת התובעים היה לקוי. לא היה בידו לפעול שלא בהתאם לעקרון השוויון ושלא באופן העולה בקנה אחד עם כבודם של התובעים. פעולתו הפסולה פגעה בערכי יסוד של שיטתנו, ובה בעת פגעה, למרבה הצער, במירקם העדין של יחסי יהודים - ערבים. העלבון והאכזבה שחשו התובעים מובנים מאליהם, עקב תחושת ההשפלה שחש אדם במצב כזה, תחושה שאפשר שלא תימחה אף לאחר זמן רב.

במקרה זה מדובר ב-6 אנשים, הורים וארבעה קטינים. כולם חשו אכזבה בשל אי יכולתם לממש תוכניתם להיכנס לפארק. פגיעה כזאת, למי שחש בה, אינה נמחקת על נקלה והיא מצדיקה פיצוי משמעותי. אשר לנזק הממוני, הוא זניח ונטמע בפיצוי בגין עוגמת הנפש. לאור האמור, נפסק פיצוי של 10,000 ₪.

הערת העורך: חוק איסור אפלייה במוצרים ושירותים, שמנחקק לאחר פסק-הדין, כבר מייתר את הצורך בפיצוי לא ממוני מכיוון שהופך התנהגות כזו לעבירה פלילית.

המערער והמשיבה נישאו זה לזו ונולדה להם בת. הנישואין לא עלו יפה, והצדדים הירבו בהתדיינויות במסגרתן הוטלו על המערער תשלומי מזונות. ב-1973 עזב המערער את הארץ, וחזר רק כעבור 20 שנה. בכל אותה עת הוא לא שילם דבר על חשבון המזונות, והחוב הצטבר לסכום של כמליון ורבע ש"ח. ב-1995 התגרשו בני הזוג. המערער מבקש לבטל את החוב במזונות שנפסקו נגדו או להקטינם.

פסק הדין המקורי לא קבע כל הוראה לתשלומי בשיעורים, ולי חוק ההוצאה לפועל אין לראש ההוצל"פ סמכות לפרוס חוב מזונות, שהרי נקבעו ע"י בית דין דתי או בית משפט. על ראש ההוצל"פ להפנות את החייב, במקרים מיוחדים, לערכאה שנתנה את פסק הדין כדי שתחליט אם יש מקום לשנות את שיעור החוב או התשלומים.

אמת, הסכנה העיקרית המרחפת על ראשו של חייב שאינו יכול לפרוע את חובו אלא אם כן ייקבעו לו שיעורים לתשלומי הינה מאסר בגין אי תשלום חוב המזונות, אך אין זו הסכנה היחידה, ולעתים אף אין זו הסכנה החמורה ביותר. אם החייב הופך להיות חסר בית, אם הוא רעב ללחם ומשוטט ברחובות - גם אלה סיכונים קשים, ולעתים פגיעתם בחייב קשה יותר ממאסר. הפגיעה בכבודו של אדם עלולה להיות קשה מהפגיעה בחירותו. אין, כל צידוק להגביל את "הטעמים המיוחדים" אך להסרתה של סכנת המאסר. זו בוודאי סכנה טיפוסית ואקטואלית. אין היא הסכנה היחידה המונחת לפיתחו של החייב. "טעמים מיוחדים" מתקיימים בכל מקרה בו מוכח להנחת דעתו של יושב-ראש ההוצאה לפועל כי בלא קביעת שיעורים לחוב המזונות, לא יוכל החייב לקיים את עצמו. במצב דברים זה יוכל יושב-ראש ההוצאה לפועל להפנות את בעלי הדין לבית המשפט כדי לבקש קביעת תשלום חוב המזונות לשיעורים.

ביסודו של חוק ההוצאה לפועל מונחות שתי תכליות מיוחדות: האחת, לסייע לזוכה לגבות את חובו במהירות וביעילות; חוסר יעילות בהוצאה לפועל מביא לזלזול בכבוד החוק וליצירתם של מסלולי "הוצאה לפועל" פרטיים אשר פגיעתם בשלטון החוק רעה. התכלית השניה היא להגן על החייבים, אשר לאור מצבם הכלכלי אינם יכולים לעמוד בתשלום החוב הפסוק. החוק בא למנוע מצב שבו בהפעלת מנגנון הגבייה לטובת הזוכה יהפוך החייב לחסר יכולת ולנטל על החברה. זהו היבט סוציאלי, הבא להתחשב בחייב, תוך מניעת ירידה לחייו, ואף לסייע, בעקיפין, לזוכה על פי פסק הדין, והבטיח כי החייב לא יאבד את יכולת הפרעון שלו.

מבחינת ערכי היסוד של השיטה, זכותו של זוכה על פי פסק דין היא חלק מקניינו. חוק היסוד מגן על זכות זו ומבקש לקיימה ולהגשימה. הוצאה לפועל מהירה ויעילה מגינה כראוי על זכות הקניין של הזוכה. הוצאה לפועל איטית או כזו שאינה מאפשרת הגשמת הפסק, פוגעת בקניינו של הזוכה. הוצאה לפועל בלתי יעילה עשויה לפגוע בכבוד האדם של הזכאי למזונות, אם ללא תשלום דמי המזונות נפגע מינימום הקיום האנושי שלו. הזכות של כל אדם - ובהם הזכאי על פי פסק דין למזונות - לקיום מינימלי, היא חלק אינטגרלי מההגנה החוקתית המוענקת על ידי חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו.

בצד התכלית המיוחדת שעניינה מניעת ירידה לחייו של החייב, קיימת התכלית שעניינה הגנה ושמירה על כבוד האדם והחירות של החייב. תכלית זו מעוגנת בחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו. כבודו של האדם כולל בחובו הגנה על מינימום הקיום האנושי. אדם המתגורר בחוצות ואין לו

דיור, הוא אדם שכבודו כאדם נפגע; אדם הרעב ללחם, הוא אדם שכבודו כאדם נפגע; אדם שאין לו גישה לטיפול רפואי אלמנטרי הוא אדם שכבודו כאדם נפגע; אדם הנאלץ לחיות בתנאים חומריים משפילים הוא אדם שכבודו כאדם נפגע. כך כבודו של כל אדם; כך כבודו של חייב שאין בידו לשלם חוב פסוק במועדו, וכך כבודו של חייב על פי חוב פסוק ממזונות.

התכליות המונחות ביסוד חוק ההוצאה לפועל מצויות לעתים קרובות בהתנגשות. נדרש איזון בין התכליות. יש לשמור על צלם האדם של החייב במזונות. יש להבטיח את מינימום הקיום האנושי של החייב במזונות. איזון זה יובטח באמצעות סמכותו של ראש ההוצאה לפועל להפנות את בעלי הדין לבית המשפט "מטעמים מיוחדים", שעה שראש ההוצאה לפועל השתכנע כי ללא קביעת שיעורים לחוב המזונות, לא יוכל החייב לקיים את עצמו, וזאת בין אם לחייב נשקף סיכון של מאסר בשל החוב בגין המזונות ובין אם לאו.

האיזון בין התכליות מוסב גם על שיקול דעתו של בית המשפט. על בית המשפט לבחון אם ביצוע חיוב המזונות בלא לקבוע לו שיעורים יגרור אחריו מצב דברים שבו, החייב אינו יכול לקיים את עצמו. על בית המשפט להפעיל את שיקול דעתו באופן שבלא לפגוע במינימום הקיום האנושי של הזוכה, מינימום הקיום האנושי של החייב לא ייפגע. נקודת המוצא היא חובתו של החייב לקיים את פסק הדין ולשלם את המזונות, גם אם הדבר קשה לו. זכותו של הזוכה ואינטרס הציבור מחייבים תוצאה זו. עם זאת, עשויים להיות מקרים בהם עמידה על זכות הזוכה ואינטרס הציבור תיפגע במינימום הקיום האנושי של החייב. זאת על בית המשפט למנוע. יצוין כי מטרת ההליך אינה לשנות את שיעורו של החוב, אלא להבטיח כי החוב שנפסק ישולם לנושה לשיעורים, באופן שלא תיפגע יכולת הקיום הבסיסית של החייב. מובן שאסור שתיוצר אווירה של השתמטות מתשלום חוב המזונות. אסור ליצור מצב דברים, שבו יעדיפו חייבים להימנע מתשלום חוב מזונות, על מנת להגדילו ולהאדירו, במטרה לזכות לפריסת תשלומים. התיק מוחזר לבית המשפט המחוזי, על מנת שישקול את השימוש בסמכות הנתונה לו בחוק ההוצאה לפועל על פי הפרמטרים הקבועים בפסק דינו זה. הערעור מתקבל.